

MARÓTHY SZILVIA

Tudományos szövegkiadások a hálózaton

Áttekintés

Jelen áttekintés célja, hogy számot adjon a magyar nyelvű és vonatkozású tudományos elektronikus szövegkiadások összegyűjtéséről és leírásáról. A kutatás azzal a szándékkal készült, hogy felhívja a figyelmet a némely esetben már elveszett vagy veszőben lévő kiadványokra, valamint tegyen egy lépést a weben jelenleg szigetszerűen létező szövegszolgáltatások könnyebb hozzáférhetősége és hivatkozhatósága felé.

A citációs szoftvereknek megfelelő formátumú leíráson túl a korpusznak egy nemzetközi projekt szempontrendszer szerinti feldolgozását is elkészítettem.¹ A Greta Franzini által főszerkesztett katalógus közreműködőjeként a munka során 45 kiadvánnyal gazdagítottam a bibliográfiát, melyek leírása a GitHub repozitóriumában található,² grafikus keresője, az adatok vizualizációja pedig egy nemrégiben elkészült fejlesztésnek köszönhetően a projekt honlapjáról elérhető.³ A kezdeményezés célja alapvetően a kiadványok jellegzetességeinek, illetve a hozzájuk kapcsolódó jó gyakorlatok megismerése volt.⁴ Fontosnak tartják továbbá, hogy felhívják a figyelmet a kiadások meglétére, segédeszközt nyújtsanak azok megtalálására, használatára, ezáltal is népszerűsítve azokat mind a szélesebb közönség, mind a mai napig szkeptikus tudományos közösség körében. Az alábbiakban az általam megtalált és leírt magyar nyelvű vagy magyar vonatkozású kiadásokat ismertetem a hazai és nemzetközi textológiai gyakorlat tükrében.

Sok esetben a médium sajátosságaiából is fakadóan nem találtam meg a kiadványokról alapvető információkat. A hagyományos könyvészeti adatok egy része az új közeg-

* A szerző az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa.

1 A mellékletben egy Zotero által generált pillanatfelvétel található az általam összeállított, online folyamatosan frissülő jegyzékről, mely CSV, RIS és BibTeX formátumban letölthető (https://github.com/marothyszilvi/digEds_hun), valamint hozzáférhető és szerkeszthető a Zotero oldalán létrehozott „Digital Scholarly Editions” nyílt csoportban (https://www.zotero.org/groups/2199751/digital_scholarly_editions).

2 Greta FRANZINI, „Catalogue of Digital Editions” (GitHub, 2012–), hozzáférés: 2018.07.18, https://github.com/gfranzini/digEds_cat. Az adatgyűjtést a saját GitHub repozitóriumomban végeztem, a Franzini által szerkesztett repozitóriumba jelen sorok írásakor még nem került át minden tétel. Az általam készített teljes leírás, mely folyamatosan frissül, itt érhető el: https://github.com/marothyszilvi/digEds_hun. Ez 52 tételt tartalmaz: a különbség abból adódik, hogy a nemzetközi katalógus csak a jelenleg online hozzáférhető tartalmakat listázza.

3 Greta FRANZINI, Peter ANDORFER és Ksenia ZAYTSEVA, *Catalogue of Digital Editions*, hozzáférés: 2018.07.18, <https://dig-ed-cat.acdh.oeaw.ac.at/>.

4 Greta FRANZINI, Melissa TERRAS és Simon MAHONY, „9. A Catalogue of Digital Editions”, in *Digital Scholarly Editing: Theories and Practices*, szerk. Matthew James DRISCOLL és Elena PIERAZZO, HTML (Open Book Publishers, 2016), 161–182, <http://www.openbookpublishers.com/product/483>.

ben szükségtelenné válik (pl. hely), mások viszont egyszerűen elmaradnak vagy pontatlanok (pl. kiadó). Számos kérdést hagytak nyitva a technika gyors változása, illetve a megőrzés hiánya miatt elveszett adatok is. Így a jelen tanulmány nem jöhetett volna létre azon szakemberek, úttörők segítségével, akik a kiadványokhoz kapcsolódó adatokkal és történetekkel láttak el a kutatás során.⁵

A bibliográfiából kimaradt tételek

A kutatás során a weben első körben a már ismert kutatócsoportok, intézmények vagy kiadók *domainje* alatt található, illetve ahhoz kapcsolódó további tartalmakban (pl. repozitóriumokban) kerestem, részint webes keresőszolgáltatások speciális kereséseivel (kulcsszavak, kódok alapján), részint *wget* alkalmazással⁶ tükrözött tartalmakban offline eszközökkel. Segítségemre voltak továbbá azon szakmai interjúk is, amelyeket az egyes készítőikkel vagy kutatócsoportokkal folytattam. A mára elveszett kiadványok esetében, ahol a domainnév ismert volt, az Internet Archive WayBack Machine szolgáltatásában⁷ talált mentések alapján készítettem leírást.

Bár forrásul végül nem szolgált, érdemes megemlíteni a *Magyar CD-ROM-ok diszkográfiáját* is, melynek általam ismert legutóbbi, és egyetlen elérhető verziója ugyancsak az Internet Archive-nak köszönhetően maradt fenn és érhető el.⁸ Az alább közölt bibliográfiában három nem webes kiadvány van: a *Balassa-kódex* 1994–1995-ös és 1996-os CD-ROM-os verziója, melyek nem szerepelnek a diszkográfiában, valamint a Csokonai énekelt költészetéhez készített DVD-ROM 2009-ből, mely későbbi lévén nem is szerepelhetett benne.

Fontosnak tartom kiemelni, hogy kutatásomat nem előíró, kinyilvánító szándékkal végeztem, célja pusztán egy sajátos (és máig ritka!) kiadványtípus darabjainak összegyűjtése, szélesebb közönség elé tárása volt. Mindazonáltal nem kerülhető el, hogy röviden bemutassam, milyen filológiai és technikai szempontok szerint válogattam össze

5 Ezúton köszönöm Bartók Zsófia Ágnes, Bánkeszi Katalin, Debreczeni Attila és a Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport, Devescovi Balázs, Elek Márton, Golden Dániel, Hegedüs Béla, Horváth Iván, Kiszl Péter, Kokas Károly, Moldován István, Molnár Sándor Gyula, Parádi Andrea, Palkó Gábor, Tószegi Zsuzsanna és Tóth Tünde segítségét.

6 „Wget”, GNU Operating System, hozzáférés: 2018.07.18, <https://www.gnu.org/software/wget/>.

7 *Internet Archive*, „WayBack Machine”, hozzáférés: 2018.07.10, <https://archive.org/web/>.

8 *Magyar CD-ROM-ok diszkográfiája*, szerk. Tószegi Zsuzsanna és Bánkeszi Katalin ([Budapest:] Neumann Kht., 1992–2006), <http://www.neumann-haz.hu/dizskog/>; A projektről lásd még: Bánkeszi Katalin, „A CD-ROM-kiadás jövője – érvek és ellenérvek”, *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2 (2005), <http://ki2.oszk.hu/3k/2012/09/a-cd-rom-kiadas-jovoje-ervek-es-ellenervek/>. A diszkográfiát 2004-ig Tószegi, majd azt követően Bánkeszi szerkesztette, s az 1997-től működő Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ (Neumann-ház) honlapjáról volt elérhető. Ezt őrizte meg a WayBack Machine, mert, mintegy szimbolikus módon, megkeresésemre már maguk a készítők sem rendelkeztek belőle példánnyal, a kiadó megszűnt, s ezen kiadványát nem mentették át más szolgáltatásba vagy archívumba. A diszkográfiában tudományos szövegkiadásra nem bukkantam.

a bibliográfia egyes tételeit.⁹ Stoll Béla először 1963-ban megjelent bibliográfiájának első fejezete, *A bibliográfiából kimaradt tételek jegyzéke* nyolc alpontban részletezi, mely tételeket nem dolgozta fel a munka során.¹⁰ Ha nélkülözve is a rá jellemző alaposságot, néhány példán keresztül azt kívánom ismertetni, mely tételek és kiadástípusok nem kerültek bele az általam készített bibliográfiába. Az alábbi érvek azonban a legkevésbé sem azt szolgálják, hogy a referált szövegszolgáltatások értékét, fontosságát csökkenték – épp ellenkezőleg!

Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK)

1993-as indulásakor a MEK azzal az igénnyel lépett fel, hogy a weben elérhető (akkor még nem túl sok) szöveget összegyűjtse, megőrizze és felületén szolgáltatassa, tehát inkább kívánt webarchívum lenni, mintsem könyvkiadó vagy szöveggondozó. A MEK állománya igen heterogén: az évtizedek során funkciója, tevékenysége többször kényszerült átértékelésre mind a könyvtáras, mind a filológus közösség kritikái nyomán,¹¹ és több, időközben megszűnt szolgáltatás anyagát is átvette. Utóbbira példa a *Neumann-ház*, amelynek kiadványai 2007–2013 között kerültek át a MEK-be.¹² Ezek zömmel tudományos igényű nyomtatott kiadások digitalizált (gévelt vagy OCR-ezett) verziói, melyek láthatóan nem szövegkritikai módszerekkel készültek: a kiadvány kísérőszövegei, a MEK cédulák metaadatai nem utalnak a HTML kódolt szöveg előállításának módjára.¹³ A tudományos szövegközlések esetében szerzői jogi okokból a jegyzetek olykor elmaradnak, az elektronikus közzététel alapjául szolgáló könyv egyes részei pedig külön kiadvánnyá válnak. Ilyen például a V. Windisch Éva által gondozott, Szépirodalmi Könyvkiadónál 1980-ban megjelent *Kemény János és Bethlen Miklós művei* című kötet, mely a Neumann Kht. kiadásában *Kemény János művei*, valamint *Bethlen Miklós művei*

9 A hagyományos és digitális filológiával foglalkozó tudományos diskurzus tudományos elektronikus szövegkiadásokkal (*digital scholarly edition*) kapcsolatos állásfoglalásait egy korábbi tanulmányomban részletesebben áttekintettem, így jelen keretek között csak rövid összefoglalást adok. MARÓTHY Szilvia, „Elektronikus szövegkiadások a könyvtárban”, *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 64, 6. sz. (2017): 298–309, <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/1000>.

10 STOLL Béla, *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája, 1565–1840* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1963).

11 Utóbbira egy jellegzetes példa: „Filológia és digitális barbárság”, ELTE BTK Bölcsészettudományi Informatika Önálló Program (BIÖP), 2004. március 4., <http://magyar-irodalom.elte.hu/biop/barbar/>.

12 Az összes átvett kiadványt (mely nem egyenlő a Neumann-ház összes kiadványával) a MEK gyűjteményében jelenleg annak régi online keresőjében találhatja meg a felhasználó (státusz=BHI), ez 317 tétel: <http://mek.oszk.hu/katalog2/>.

13 Ez alól egy kivétel van, mely nem meglévő tudományos kiadást, hanem az eredeti forrásokat dolgozza fel, s mely értelmező előszót, textológiai és tárgyi jegyzeteket is tartalmaz: VELKEY Ferenc és FÜLÖP Tamás, szerk., *Széchenyi István: Világ, 1831* (Budapest: Neumann Kht., 2002), <http://mek.oszk.hu/11800/11842/>. Hangsúlyozandó azonban, hogy ez a tény nem vonja maga után azt a következtetést, hogy ezen kiadványok létjogosultsága megkérdőjelezhető. Egy másik állítást annál inkább fontos kimondani: a digitalizált kiadványok nem egyenlők az eredeti nyomtatott kiadvánnyal, hanem külön *katalógustételségre* méltó, önálló kiadványok, felelős kiadóval (ez esetben a Neumann Kht.). Vö. MARÓTHY SZILVIA, „Elektronikus forráskritika”, *Könyv, könyvtár, könyvtáros* 26, 6. sz. (2017): 15–20.

címmel látta meg újra a napvilágot, a kísérőszöveg és a jegyzetek egy részének elhagyásával, melyek a kiadás forrásairól és elkészítéséről tájékoztatnak.¹⁴

Nem tartalmi, hanem technikai jellemzők miatt maradtak ki a gyűjtésből a Jankovics József és Nyerges Judit szerkesztette Gyöngyösi István-kiadások, melyek a korábban könyv formában megjelent népszerű kiadások digitalizált verzióit adják közre a MEK-en. A HTML-verziók a nyomtatott könyvből (vagy annak nyomdai elektronikus fájljaiból) készültek mechanikus úton, így például a tárgyi jegyzeteket sem alakították át hiperlinkeké.

Digitális Irodalmi Akadémia (DIA)

A kiadványok elektronikus sajtó alá rendezése ugyan irodalomtörténész részvételével történik, ám szöveggondozásra vonatkozó magyarázatokat itt sem találunk, tehát nem tudni, milyen változások (pl. korrekció, emendálás) történtek a szövegeken. Noha a kiadvány metaadatai között minden esetben pontos leírást kapunk a sajtó alá rendezéshez használt konkrét kiadványról, ezek gyakran gyűjteményes újrakiadások, azt pedig nem részletezik, mely további szövegforrások alapján javították, ha javították azokat. Nemes Nagy Ágnes esszéinek elektronikus kiadásai például a Magvető Kiadó életműsorozatának két gyűjteményes esszékiadása alapján készültek.¹⁵ Bevezetői jelzik is, hogy az eredeti esszékötetekhez képest módosításokat eszközöltek – igaz, az 1989-es kötet átszerkesztése még az író részvételével történt. További esszék férhetők hozzá két másik kiadványból: az Osiris 2004-es gyűjteményes kiadásának egyes részeit, illetve a DIA szerkesztőségében készült *Kötetben meg nem jelent írásokat* tették hozzáférhetővé, mely forrásközléseket eredetileg a *Holmi* lapjain publikálták a szerkesztők.¹⁶

A szöveg újraszerkesztésén túl a hordozó sajátosságaiból is fakadnak különbségek: az illusztrált kiadványok szerzői jogi okokból gyakran illusztráció nélkül szerepelnek a DIA-ban, azonban nem találunk jegyzeteket, melyek az eredeti kiadvány és a weben hozzáférhető közötti különbségekre rámutatnak. Utalás természetesen van rá, hiszen az illusztrátor személye rögzítve van a metaadatok között. Ilyen például Nemes Nagy *Feliciánja*, vagy Lázár Ervin meséi.¹⁷

14 Bethlen Miklós művei, szerk. V. WINDISCH Éva (Budapest: Neumann Kht., 2000), <http://mek.oszk.hu/06100/06152/>; Kemény János művei, szerk. V. WINDISCH Éva (Budapest: Neumann Kht., 2000), <http://mek.oszk.hu/06100/06166/>.

15 NEMES NAGY Ágnes, *Szó és szótlanság* (Budapest: Magvető Kiadó, 1989); NEMES NAGY Ágnes, *A magasság vágya* (Budapest: Magvető Kiadó, 1992). DIA-kiadásai: NEMES NAGY Ágnes, *Szó és szótlanság* (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, Digitális Irodalmi Akadémia, 2011), <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=000000096&secId=0000009388>; NEMES NAGY Ágnes, *A magasság vágya* (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, Digitális Irodalmi Akadémia, 2011), <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000000211&secId=0000019516>.

16 NEMES NAGY Ágnes, *Az élők mértana: Prózái írások* (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, Digitális Irodalmi Akadémia, 2011), <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000002577&secId=0000438505>; NEMES NAGY Ágnes, *Kötetben meg nem jelent írások* (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, Digitális Irodalmi Akadémia, 2012), <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000009592&secId=0000888371>.

17 NEMES NAGY Ágnes, *Felicián, vagy a tölgyfák tánca* (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, Digitális Irodalmi

Végül meg kell említeni, hogy az intézményi repozitóriumok, ahogy más, nonprofit vagy profitorientált, tudástár jellegű szövegszolgáltatások sem képezik részét a bibliográfiának. Ezek kivétel nélkül változó minőségű fotómásolatokat, és az esetek többségében kétrétegű PDF-ként a képekhez társított OCR-el előállított nyers szövegeket jelentenek. Szövegminőségük nem túl magas, többek között az OCR szoftverek nem kifejezetten magyar karakterkészletre, lexikára való kiélezettsége miatt. A szolgáltatások is inkább az online olvasás és a teljes szövegű keresés biztosítására korlátozódnak – bár utóbbihoz már szükség van némi felkészültségre is a szövegminőség miatt. Noha ennek finansziális és kulturális okai érthetőek, érdemes látni, hogy nem volt ez mindig így. A 2000-es években például Bakonyi Géza munkatársaival a *Széphalom* folyóirat XML alapú, a szövegegységeket automatikusan felismertetett és címkézett szövegbázisát készítették el, mely Ilia Mihály közreműködésével tudásbázissá szerveződött volna a tervek szerint.¹⁸

Kiadványtípusok

Filológiai szempontok

Hogy mi a tudományos elektronikus kiadás, milyen terminológiai problémákat rejt magában ez a kifejezés, arra egy korábbi tanulmányban már részletesen kitértem.¹⁹ Az alábbiakban ezért csak a gyűjtés szempontjából foglalom össze röviden, milyen elvek mentén jelöltem ki a korpuszt.

A feldolgozandó kiadványok filológiai szempontú meghatározásában alapvetően a MTA Textológiai Munkabizottságának 2004-ben kiadott alapelveit követem.²⁰ Ez alól egy kivétel van, mely éppen az elektronikus kiadásoké. Talán azért, mert ekkor még kevés példa állt rendelkezésre, melyekből a szabályokat el lehetett volna vonni, vagy további ajánlásokban kívánták azt részletezni, az elektronikus kiadás az *Alapelvek* sze-

Akadémia, 2011), <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000000217&secId=0000020057>. LÁZÁR Ervin *A négyszögletű kerek erdő* c. könyvének Réber-féle illusztrációi például egyszín nyomatos változatban szerepelnek (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, Digitális Irodalmi Akadémia, 2011), http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000000574&secId=0000051219&mode=html#Lazar_Ervin-A_Negyszogletu_Kerek_Erdo-lazar00042.

18 „Ilia Mihály professzor úrral konzultálva kísérletet teszünk arra, hogy a szövegben feltüntessük azokat az elemeket is, amelyek már irodalomtörténeti illetve irodalomelméleti fogalmakhoz, problémákhoz kapcsolódnak. Ily módon egy olyan strukturált szöveghez juthatunk el, amely már a szemantikai, interaktív szövegfeldolgozást is lehetővé teheti.” BAKONYI Géza, „Tartalomszolgáltatás – egy folyóirat digitális feldolgozása”, 2000, <https://nws.niif.hu/ncd2000/docs/eloadas/29/index.htm>. Sajnos azonban a szegedi egyetemi könyvtárak egyesítésekor, a jelenlegi épületbe költözéskor a fájlok megsemmisültek. (Kokas Károly és Sándor Ákos szóbeli közlése nyomán.) Vö. MOLNÁR Sándor, „Folyóirat-digitalizálási projektek a Széphalomtól a DélmagyArchívig”, *Tudományos és műszaki tájékoztatás* 61, 11–12. sz. (2014): 448–452.

19 MARÓTHY, „Elektronikus szövegkiadások”.

20 „Alapelvek az irodalmi szövegek tudományos kiadásához”, *Irodalomtörténet* 35 (2004): 328–330, http://epa.oszk.hu/02500/02518/00305/pdf/EPA02518_irodalomtortenet_2004_03_328-330.pdf.

rint voltaképpen az elektronikus kritikai kiadás leírását adja, s nem annyira technikai, mint tartalmi megkötetéseket alkalmaz.²¹ Az alábbiakban az *Alapelvek* ismertetése mellett megjelennek Sperberg-McQueen 1994-es tanulmányának főbb gondolatai is, melyben az elektronikus szövegkódolás princípiumait gyűjti össze, s mely egyike azon szövegeknek, melyek az *Alapelvekre* hatással voltak.²²

Szöveggondozó személye

„Minden kiadástípusra vonatkozó közös követelmény az is, hogy a szöveggondozásnak név szerint felelőse legyen, s a munkát szaklektor ellenőrizze.” Tehát ahol nincs megnevezve a szöveget létrehozó személy, a kiadás nem tekinthető tudományos publikációnak – megjegyzendő azonban, hogy olyan publikáció, mely csak ezt az információt hallgatná el, nem volt; a problémát általában a szerző és a magyarázó jegyzetek együttes hiánya jelentette.

Magyarázat

A kritikai és a forráskiadásnak egyaránt kötelező részei a magyarázó jegyzetek, melyek a textológiai jellegű információkat tartalmazzák, valamint kritikai kiadás esetében a szövegkritikai apparátus, mely a szövegeltérésekre és az esetleges emendálásokra hívja fel a figyelmet. Tehát a tárgyi jegyzetek hiánya miatt nem, csak a textológiai jegyzetek hiánya miatt maradt ki kiadás a bibliográfiából.

A genetikus kiadásnál szintén kötelező elem a kísérő tanulmány, mely a textológiai elveket, eljárásokat mondja ki a teljesség igényével a kiadással kapcsolatban. E kritérium alól a népszerű kiadás sem kivétel, a pontos szövegforrás(ok) és a szövegen végzett módosítások leírása itt is szükséges: „kísérő tanulmány, amely megadja a szöveggözlés forrását, ismerteti az átírás elveit”. A textológiai jellegű apparátus nem, de a tárgyi jegyzetek megléte elvart.

Összefoglalva: azon kiadásokat tekintettem a fent ismertetett alapelvek figyelembe vételével tudományos kiadásoknak, amelyek a sajtó alá rendezett szövegek forrá-

21 Lásd erről bővebben: MARÓTHY, „Elektronikus szövegkiadások”, 298–299. Az elektronikus, digitális és hálózati kiadás meghatározásához lásd még: HORVÁTH Iván, „Egy műfaj halála” (Filológia és digitális barbárság, Budapest: ELTE BTK BIÖP, 2004), <http://magyar-irodalom.elte.hu/biop/barbar/cikkek/hi.htm>; PARÁDI Andrea, „13. fejezet: Internetes kritikai kiadás”, in *A magyar irodalom filológiája* (Digitális Tankönyvtár-Gépeskönyv, 2005), <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/magyar-irodalom/ch13.html>. Noha erre a tényre az alapelvek kísérőtanulmányában maga Kecskeméti Gábor is felhívja a figyelmet, az alapelvekben nem ez a megfogalmazás szerepel. A kilátásba helyezett ajánlás, melynek szükségességét maga a tanulmány is vitatta, végül nem készült el. KECSKEMÉTI GÁBOR, „A textológiai munka egyes problémáiról: az új textológiai alapelvek közrebocsátásakor”, *Irodalomtörténet* 35, 3 (2004): 317–327, 321, <http://epa.oszk.hu/02500/02518/00305/pdf>.

22 C. M. SPERBERG-MCQUEEN, „Textual Criticism and the Text Encoding Initiative”, TEI Consortium, 1994, <http://www.tei-c.org/Vault/XX/mla94.html>; nyomtatásban: C. M. SPERBERG-MCQUEEN, „Textual Criticism and the Text Encoding Initiative”, in *The Literary Text in the Digital Age*, szerk. ANN ARBOR és RICHARD J. FINNERAN, Editorial Theory and Literary Criticism (University of Michigan Press, 1996), 37–62. Lásd még előzményeiről: L. D. BURNARD, „Report of Workshop on Text Encoding Guidelines”, *Literary and Linguistic Computing* 3, 2 (1988): 131–133, <https://doi.org/10.1093/lc/3.2.131>.

sát pontosan meghatározzák, valamint részletesen reflektálnak azon szöveggondozói eljárásokra, melyek alapján a kiadás szövegét létrehozták. A Greta Franzini által főszerkesztett katalógus leírása ezeket a szakmai kritériumokat Patrick Sahle tudományos munkáira alapozva így kéri számon:²³ tudományos-e, illetve kiadás-e a leírandó mű (igen/nem)? A tudományosság kritériumának rövid megfogalmazása Sahle-nál: „An edition must be critical, must have critical components – a pure facsimile is not an edition, a digital library is not an edition.”²⁴ A kiadás meghatározása: „An edition must represent its material (usually as transcribed/edited text) – a catalog, an index, a descriptive database is not an edition.”²⁵ Ennek megfelelően azon kiadványokat regisztráltam csak, ahol a fenti kritériumoknak megfelelő szöveges tartalom is jelen van.

Technikai szempontok

Az első webes kiadások, melyek a Bölcsészeti Informatika Önálló Program (BIÖP) műhelyében készültek, mind HTML jelölőnyelvet használtak. Bár az SGML, mely 1986-ban lett ISO-szabvány, majd az azt fokozatosan felváltó XML, melyet 1996-ban publikáltak, a Balassi kritikai kiadás készítésekor már elérhető szabványok voltak, webes publikálásuk (megjelenítésük) még körülményes lett volna. Így a Balassi-kiadás készítői akkor a HTML5 által mára már nem támogatott keretes honlapszerkezet (`<frame>`)²⁶ mellett döntöttek. A kiadásban minden egyes vers kritikai vagy forrásszövege egy-egy HTML fájlban került leírásra.

A hipertext megjelenése nagy hatással volt mind a textológiai, mind a hermeneutikus értelmezői közösségekre,²⁷ ezt az 1990–2000-es évek számos kiadványa mutatja. A régi szövegek gondozásával kapcsolatos összefoglalójában Orlovsky Géza például így foglalja össze a lehetőségeket és a velük járó aggodalmakat (melyekkel ma már nehéz azonosulni):

Ha ilyen sok előnnyel bírnak a hálózati kritikai kiadások, akkor vajon miért nem terjedt még el jobban ez a műfaj? A hipertext bírálói szerint a középpont nélküli szöveg demokra-

23 Greta FRANZINI, ed., „How to contribute a digital edition to the Catalogue”, Catalogue of Digital Editions, GitHub, hozzáférés: 2018.07.16, https://github.com/gfranzini/digEds_cat/blob/master/CONTRIBUTING.md.

24 „A kiadásnak kritikai jellegűnek kell lennie, kritikai elemekkel kell rendelkeznie – egy sima facsimile, egy digitális könyvtár nem kiadás.” FRANZINI, TERRAS és MAHONY, „9. A Catalogue of Digital Editions”, 163. Vö. Patrick SAHLE, „About a Catalog”; Patrick SAHLE, „What is a Scholarly Digital Edition?” in *Digital Scholarly Editing: Theories and Practices*, ed. Matthew James DRISCOLL and Elena PIERAZZO (Open Book Publishers, 2016), <http://dx.doi.org/10.11647/OBP.0095>, 19–40.

25 „A kiadásnak meg kell jelenítenie tárgyát (jellemzően ártírt/szerkesztett szöveg formájában), egy katalógus, egy index, egy leíró adatbázis nem kiadás.” FRANZINI, TERRAS és MAHONY, „9. A Catalogue of Digital Editions”, 163.

26 „HTML frame tag”, w3schools, elérés 2018. június 19., https://www.w3schools.com/tags/tag_frame.asp.

27 Nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy a textológia, ezáltal a számítógépes textológia is interpretatív tevékenység, így voltaképpen ez a két közösség egy. Vö. Lou BURNARD, „On the hermeneutic implications of text encoding”, Lou Burnard: his home page (Oxford University: 1998), <http://users.ox.ac.uk/~lou/wip/herman.htm>.

tizmusa látszólagos. A létrehozható kapcsolatok száma még egy igen gazdag gyűjtemény esetében is véges. [...] J. Hillis Miller szerint a szöveg folyamatosságából kivilágító, linkeket tartalmazó szavak megzavarják a szöveg és az olvasó találkozásának meghittségét. A befogadás művelete igényelné a figyelem összpontosítását és egy bizonyos alázatot, a nemszekvencionális tartalom ezzel szemben felületességhez vezet, a klikkelés csábítása az elmét olyan labirintusba csalja, ahonnan egy idő után már nem láthatók a magasabb szintű szerkezetek. A lineáris szöveg és a hiperszöveg viszonya olyan, mint a mozivetítésé és a távkapcsolós televíziózásé. Susan Hockey arra figyelmeztet, hogy a túl sok szöveget prezentáló elektronikus kiadások egy idő után mintegy leképezik a valóságos archívumok bonyolultságát, és a valóságot megkettőzve végleg kaotikusakká és áttekinthetetlenekké válnak.²⁸

Az 1998-ban publikált Balassi kritikai kiadás a TEI szabvány térnyerésével, s annak SGML-ről XML-re térésével (2002)²⁹ 2004-ben esett át teljes körű átalakításon, valószínűleg elsőként alkalmazva a TEI XML struktúrát tudományos közegben a hazai kiadások közül.³⁰ Az elmúlt évtized kiadásai már zömmel az XML, s az ahhoz kialakított elemkészlet, a TEI szabványai szerint készültek el. Ez a kiadások természetét tekintve is lényegi változásokat hozott, ennek megértéséhez azonban szükséges röviden kitérni a TEI kódolás alapelveire.

TEI alapelvek

Lou Burnard a TEI irányelveket és használatukat bemutató kézikönyv bevezetőjében jegyzi meg, hogy a kezdeményezés a digitális bölcsészet területének egyik legkítartóbb és meghatározóbb projektje. Ez valószínűleg a projekt szilárd alapelveinek is köszönhető, melyek a következők:

- 1) A TEI XML a szöveg jelentésére fókuszál, nem annak megjelenítésére.
- 2) A TEI XML független a szoftveres környezettől.
- 3) A TEI XML a tudományos kutatók közössége által és számára készült, mely közösség felelős a folyamatos fejlesztésért is.³¹

28 ORLOVSZKY Géza, „A régi magyar textológia helyzetéről”, *Irodalomtörténet* 85 (2004): 331–344, 341.

29 TEI Consortium, „TEI: History”, hozzáférés: 2018.07.16, <http://www.tei-c.org/about/history/>; Edward VANHOUTTE, „The Gates of Hell: History and Definition of Digital | Humanities | Computing”, in *Defining Digital Humanities: A Reader*, ed. Melissa TERRAS, Julianne NYHAN, Edward VANHOUTTE (Ashgate: 2013), 119–156, 132–135.

30 Kutatómunkám során másikat nem találtam. Nem TEI szabvány szerint, de úttörőként XML-ben végezte el Bakonyi Géza munkatársaival a *Széphalom* folyóirat digitalizálását 2000 körül, lásd fentebb.

31 Lou BURNARD, „Introduction”, in *What Is the Text Encoding Initiative? How to Add Intelligent Markup to Digital Resources*, Encyclopédie Numérique (Marseille: OpenEdition Press, 2014), <http://books.openedition.org/oepl/679>.

Már e három pontból is kiviláglik, hogy a kezdeményezés számára kiemelten fontos a hosszú távú megőrzés és a fenntarthatóság. Ezt szolgálja a mindenki számára hozzáférhető és szövegtárházhoz alakítható elemkészlet. A TEI mára nemzetközi szinten a szövegrögzítés meghatározó szabványává vált, a használati útmutató az eredetin túl további hét nyelven érhető el.³² A nagyobb volumenű projektek létrehozták saját, a korpusznak megfelelő specializált elemkészletüket.³³

A TEI dokumentumban a szövegen túl olyan, a tartalmával és a struktúrájával kapcsolatos információk vannak, melyeket a szöveggondozó fontosnak tart rögzíteni. A TEI XML alapú rögzítés alapvonása, hogy az XML-fájl nem tartalmaz megjelenítésre vonatkozó információkat:³⁴ ez messzemenő következményekkel jár a szövegkiadás határainak és mivoltának meghatározásakor. A szöveg mint adat, illetve a szöveg struktúrája, textológiai és szemantikai tulajdonságai mint metaadatok, melyek mind az XML kódolásban kerülnek rögzítésre, elválnak megjelenítésüktől. A kódolás feladata a szöveggel kapcsolatos állítások megfogalmazása, a különféle megjelenítésekkel (pl. weboldal vagy nyomtatott könyv) szigorúan nem foglalkozik. A megjelenítés a szövegtárház követő fázis, mely további alkalmazások (pl. XSL transzformáció HTML megjelenítéshez) bevonásával áll elő. A tudományos kiadás készítésekor tehát nem az válik elsődleges kérdéssé, hogyan jelenítsünk meg adott szövegegységeket vagy jegyzeteket, hanem az, milyen modell szerint fogalmazzuk meg állításainkat, azok struktúrált halmaza hogyan épül fel.

A TEI XML kódolás legfőbb célja tehát a tudományos adat hosszú távú megőrzése, olvashatóságának fenntartása és összehasonlíthatóságának biztosítása. Ebből következik, hogy a nagyobb szövegtárházat feldolgozó tudományos kiadások inkább működnek szakadatbázisként, mint egyszerű olvasókönyvként. A szövegek egységes elvek szerinti feldolgozása ugyanis lehetővé teszi azok sokszempontú visszakereshetőségét.

A tudományos elektronikus szövegkiadások „elektronikus” vagy „digitális” voltának meghatározását a háromféle szövegkiadási tevékenység szerint ismertetem, mellyel egyúttal a hazai digitális filológia jellemző tevékenységi köreit is igyekszem röviden áttekinteni.

32 „TEI: Internationalization and Localization”, hozzáférés: 2018.07.18, <http://www.tei-c.org/Tools/I18N/>.

33 Az elemkészlet személyre szabását a TEI Roma nevű online szolgáltatása teszi lehetővé, mely többféle kimeneti formátumot is támogat (dtd, relaxng, schematron, odd). „Roma: generating customizations for the TEI”, elérés 2018.07.16, <http://www.tei-c.org/Roma/>. Ilyen például a *Deutsches Textarchiv* (<http://www.deutschestextarchiv.de/doku/basisformat>) vagy a madridi *Repertorio métrico digital de la poesía medieval castellana* (<http://www.remetca.uned.es/index.php?lang=en>).

34 Tulajdonképpen ez fogalmazódik újra Arndt Niebisch TEI XML objektumok viselkedését vizsgáló előadásában is: „the TEI object, is not designed for human consumption, but rather constitutes a posthuman nucleus that interfaces much more easily with other operative systems and only in a mediated way with the human sensibility.” *Digital Scholarly Editions as Interfaces* (konferencia, Graz, 2016. szeptember 23–24.). Idézet forrása: https://static.uni-graz.at/fileadmin/gewi-zentren/Informationsmodellierung/PDF/dse-interfaces_BoA21092016.pdf.

Eleve digitális (born digital)

A *Hálózati kritikai kiadássorozat*³⁵ kapcsán nemcsak az kiemelendő, hogy készítői hazai és nemzetközi szinten is elsők közt publikáltak a weben teljes értékű kritikai és forráskiadásokat, de az is, hogy az eredeti forrásszövegek textológiai és filológiai feldolgozása eleve erre a médiumra lett kialakítva. A hagyományos filológiát az 1980–1990-es évek új filológiájával (mely a szöveg pluralitására és multiplicitására fordította a figyelmet), valamint a webes megoldásokkal kiegészítve alkotott meg a szövegkiadás számára módszertant az 1990-es évek közepétől fogva.³⁶

A 2010-es évektől készíti a MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport eleve digitális, TEI XML alapú tudományos szövegkiadásokat. Emellett a korábbi papír alapú kiadásait is retrospektíve elkészítik ugyanazon webes környezetre: ilyen például a *Magyar írók levelezése* című kiadás.³⁷ Ez mintegy metaprojekté fejlődött az évek során, hiszen egyrészt a kutatócsoport más kritikai kiadásainak levelezés részeit gyűjti magába, s teszi együttesen áttekinthetővé, kereshetővé, másrészt további kutatócsoportok bekapcsolódásának is teret ad.³⁸ A kutatócsoport ugyanakkor kiemelt hangsúlyt fektet a párhuzamos közlésre, tehát arra, hogy szövegkiadásai mind a weben, mind pedig nyomtatott formában elérhetőek legyenek.³⁹

Digitális átültetés

A *digitális átültetés* kifejezést a *digitalizált* (*digitised*) fogalmától való elkülönítés szándékával alkalmazom.⁴⁰ A digitalizált kiadás az a típus, mely a fent idézett *Alapelvekben*

35 *Hálózati kritikai kiadássorozat*, sorozatszerk. HORVÁTH Iván, hozzáférés: 2018.07.16, <http://magyarirodalom.elte.hu/gepesk/index/>. Kiadványait lásd a mellékelt bibliográfiában.

36 Ezek részletes ismertetését lásd: TÓTH Tünde, „Online kritikai szövegkiadás Magyarországon az ezredfordulón”, *Helikon* (2004): 417–440; HORVÁTH Iván, „Számítógép és irodalomtudomány”, *Alföld* 3. sz. (2010): 9–28.

37 DEBRECZENI Attila és ORBÁN László, szerk. *Magyar írók levelezése: Elektronikus kritikai kiadás*. MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport, 2016. https://doi.org/10.5484/Magyar_irok_levelezese. Lásd az „Adaptált kritikai kiadás kötetek” és a „Csak elektronikus kiadásban hozzáférhető szövegek” alatt.

38 Lásd a nemrégiben indult Lendület-projekt adatbázisát: Csörsz Rumen István, szerk., *Írói és tudóslevelezés: Adatbázis, v1.0* (Budapest: MTA BTK Lendület Nyugat-magyarországi irodalom 1770–1820 Kutatócsoport, 2018), <https://levelezes-lendulet.iti.btk.mta.hu/>.

39 DEBRECZENI Attila, „Kritikai kiadás papíron és képernyőn”, in *Textológia – filológia – értelmezés: Klasszikus magyar irodalom*, szerk. CZIFRA Mariann, SZILÁGYI Márton (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014), 24–37.

40 Nem egyenlő a Niels Brügger által javasolt *reborn digital* kifejezéssel, mely alapvetően a korábbi webes technológiával készült, tehát eleve digitális, de technikailag elavult kiadványok megőrzéséhez kapcsolódó fogalom. Így a Brügger által javasolt három típus voltaképpen négy, bár ennek inkább szakmai okai vannak, mint technikaiak. Vö. Niels BRÜGGER, „Digital Humanities in the 21st Century: Digital Material as a Driving Force”, *Digital Humanities Quarterly* 10, 2. sz., <http://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/10/3/000256/000256.html>.

említésre kerül,⁴¹ s melyre a tudományos elektronikus szövegkiadások (*digital scholarly editions*) teoretikusa, Patrick Sahle is nagy hangsúlyt fektet, hogy élesen különválassza a „valódi” digitális kiadásoktól. Greta Franzini fent idézett leírása a kiadás digitális voltára ugyancsak rákérdez (szintén Sahle meghatározását véve alapul):

A digitized print edition is not a “digital edition”. If the paradigm of an edition is limited to the two-dimensional space of the “page” and to typographic means of information representation, then it’s not a digital edition.⁴²

Annak érdekében azonban, hogy a számítógépes filológia tevékenységi köreit pontosabban írhatjuk le (vagy jobban megbecsülhessük), érdemesnek tartom a *digitális átültetés* fogalmát közbeiktatni. Ez a tágabban értelmezett digitalizálás azon esete, mely során a nyomtatott forrás digitális leképezése strukturális és tartalmi hozzáadott értékkel bővül, alkalmazkodva a médium sajátosságaihoz, kihasználva annak előnyeit (pl. szövegelemek azonosítása, Linked Open Data adatgazdagítás, egyéb metaadatolás). A digitalizált kiadásoktól tehát technikailag különül el, az eleve digitális kiadásoktól azonban tartalmilag, hiszen alapjuk egy már elvégzett alapkutató eredményeként létrejött nyomtatott tudományos kiadás.

Az *Alapelvek* 2004-ben született, ekkor még az a kevés tudományos igényű vállalkozás, mely elektronikus szövegkiadással foglalkozott, mind egyértelműnek tekintette, hogy ez az eszköztár „előrefele” alkalmazandó, olyan értelemben vett paradigmaváltás, amely a szövegkiadási tevékenységet írja át. Nem pedig olyan eljárás, mely a korábbi kritikai kiadások újraélesztéséhez, újragondolásához is alkalmas. De, részint éppen az *Alapelvek*nek, részint a *Hálózati kritikai kiadássorozat*nak köszönhetően, s legfőképp a technológiai fejlődés hozta adottságok miatt ez a helyzet megváltozott. Ennek ékes példái mind a debreceni műhely fent említett párhuzamos közlései, mind pedig a Petőfi Irodalmi Múzeum és az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet közös, DigiPhil nevű műhelyének⁴³ Kosztolányi-, Mikszáth- és Móricz-kiadásai. Ez utóbbiak a már elkészült, eredetét tekintve a nyomtatásban megjelent és e médium szerint megalkotott kritikai kiadássorozatok digitális átültetésével jöttek létre.⁴⁴

41 „[...] nem tekintjük önálló kiadástípusnak a digitalizált kiadásokat: ezek a papírkidásoktól csak a számítógépes adathordozóban különböznek, nem pedig szövegfelfogásukban.” „Alapelvek”, 329.

42 „Egy digitalizált nyomtatott kiadvány nem »digitális kiadás«. Amennyiben egy kiadás paradigmájában az »oldal« két dimenziós terére korlátozódik, és a tipográfiának információhordozó szerepe van, akkor az nem digitális kiadás.” Az idézet forrása: Greta FRANZINI, ed., „How to contribute”. Az eredeti megfogalmazás itt: Patrick SAHLE, „About a Catalog of Digital Scholarly Editions”, hozzáférés: 2018.07.16, <http://www.digitale-edition.de/vlet-about.html>.

43 DigiPhil (Tudományos szövegkiadások, bibliográfiák és kutatási adatbázisok online tudástára), Petőfi Irodalmi Múzeum–MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, hozzáférés: 2018.07.16, <http://digiphil.hu/>.

44 Az egyes kiadványok leírását lásd a mellékelt bibliográfiában. Jól példázzák a szövegkiadások szövevényességét például Kosztolányi *Édes Annájának* különböző kiadásai. VERES András, szerk., *Kosztolányi Dezső: Édes Anna: hálózati kritikai kiadás*, Hálózati kritikai kiadássorozat (Gépeskönyv, 2001), <http://magyarirodalom.elte.hu/gepesk/kd/edesanna/>. VERES András, szerk., *Kosztolányi Dezső: Édes Anna* (Pozsony: Kalligram Kiadó, 2010). PARÁDI Andrea és VERES András, szerk., *Kosztolányi Dezső: Édes Anna* (Petőfi Irodalmi Múzeum–MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, 2015), <http://digiphil.hu/context/edesanna>.

Hozzáférés és felhasználhatóság

Nagy pozitívum, hogy a bibliográfiában található kiadások mindegyike nyílt hozzáférésű (open access), tehát tartalmaik minden felhasználó számára szabadon elérhetők a webről. Többségük azonban nem, vagy jelenleg nem nyílt forráskódú (open source), tehát a webes böngészők által megjelenített szövegek eredeti forrását, mely a 2000-es évek második felétől jellemzően TEI XML, nem érjük el, így nem tölthetjük le s nem használhatjuk fel. Bár ennek érthető okai is vannak (például tudományos kiadvány lévén készítői különösen ügyelni kívánnak az állandó minőségre), ezáltal épp azon lehetőségektől esik el a tudományos közösség, melyeket a TEI, illetve az XML-formátum nyújt (például összehasonlító elemzések végzése). Ha előírásokkal, vagy akár ajánlásokkal nem is érdemes előre meghatározni a számítógépes szöveggondozói tevékenységet, az nagyban segítené a kiadások készítőit, a meglévő és jövőbeni számítógépes filológiai műhelyeket, s általában a tudományos közösséget, ha hozzáférve a forrásfájlokhoz kézzelfogható dokumentumok állnának rendelkezésre a már működő gyakorlatok megismerésére.

A webes, számítógépes publikációkhoz kialakított licenceket, mint a GNU General Public Licence, vagy a Creative Commons licencei, többnyire nem használnak a kiadványok.⁴⁵ A pontos hivatkozhatóság, beazonosíthatóság érdekében alkalmazott (belső vagy külső) állandó azonosítókkal azonban már rendelkeznek a 2010-es évek után keletkezett kiadványok – itt inkább azok alkalmazása, ami nem gyakori a felhasználói közösségben, ezáltal fenntartva a nehézkes visszakereshetőséget.

Összegzés

A tudományos hálózati szövegkiadások kihasználatlansága a két potenciális felhasználói csoport eltérő várakozásaiból fakad. Míg az átlag felhasználó elsősorban a szövegkiadás bonyolultsága (pl. olvasást nehezítő betűhűség, kritikai apparátus), addig a tudományos közösség annak megbízhatatlansága miatt kerüli használatát. A hétköznapi olvasók számát az is csökkenti, hogy ezen kiadások ritka esetben foglalkoznak a keresőoptimalizálással és a reszponzív designnal, mely az eszköznek megfelelő képernyőkiosztást biztosítaná.

A tudományos aggályok részint az internetes források efemer voltából, a folyton változó-változtatható tartalom és elérési útvonal (URL) problémájából fakadnak. A hálózati kiadványokra történő szabályos hivatkozást a tudományos publikációkban egyszerűre nehezíti az, hogy kevésbé van kialakult gyakorlat ezek citálására, és az, hogy maguk a készítőik is gyakran elmulasztják az alapvető bibliográfiai adatok feltüntetését. Így hosszas utánajárás, és nem biztos siker vár a kutatóra, ha ezt az utat választja. Nem meglepő, hogy megszokottá vált akkor is nyomtatott forrásokra hivatkozni, amikor valójában egy weben közzétett verziót használunk fel.

⁴⁵ Egyedül a Balassi-, az *Árgirus*- és a József Attila-kiadásokat publikálták GNU GPL alatt, ezek tehát szabadon fel is használhatók.

A webes publikációk változáskövetése, adott verziójának állandó azonosítókkal való ellátása azonban már most rendelkezésre áll, hogy előreelendítse a gyakorlat lassú változását. Az alább közölt bibliográfia tételei is mutatják, hogy az utóbbi években a készítők már igyekeznek állandó azonosítókkal (pl. DOI), verziószámозással (vagy a változások valamilyen szintű dokumentálásával) ellátni a kiadásokat.

A másik jellemző, máig túlhaladni nem tudott aggály valójában nem a tudományos kiadásokat érinti, hanem a nagyságrendekkel nagyobb számban előforduló nem tudományosakat, ám épp a nagyságrendi különbség miatt a minőségi előítélet tömegvonzása az előbbiekre is kiterjed.

„Az utóbbi években mind az interneten, mind CD-ROM-on igen sok kétes eredetű, megbízhatatlan állapotú magyar irodalmi szöveget tettek közzé részint lelkes amatőrök, részint nyereségérdekelt, a munka színvonalával nem, csak széles körű eladhatóságával törődő vállalkozások.”⁴⁶ Olvassuk 2004-ből. „One could – and people regularly do – argue that the availability of these mutilated texts is better than nothing, but in many ways these texts are actually worse than nothing, since they are misleading and fuel the idea that texts exist outside the dialectic between documents and editors, and that editions can possibly establish texts once and for all, undermining in this way the very survival of textual scholarship itself [...]”⁴⁷ Vagyis a nem megfelelően digitalizált szövegek internetes elérése a semminél is rosszabb, hiszen azt a hamis ideát táplálja, hogy a szöveg nem szerkesztési folyamatok végeredménye, az adott kiadás pedig a szöveg egyetlen lehetséges megjelenése. Ez utóbbi idézet egy naprakész, 2016-ban megjelent tanulmánykötet bevezetőjéből való, amely a számítógépes filológiával foglalkozik. Az elmúlt 5–10 évben mégis magától értetődővé vált, hogy ezen „lelkes amatőrök” és „nyereségérdekelt” vállalkozások szövegszolgáltatásait használjuk a mindennapi kutatásban.⁴⁸ Ennek legfőbb oka, hogy a jelenleg is nagy mértékben emberi munkát igénylő, ezért lassú és költséges tudományos kiadásokkal szemben mind a profitorientált szolgáltatók, mind az alulfinanszírozott, de teljesítésre szorított könyvtárak előnyben részesítik a gyorsabban és költséghatékonyabb módon elkészülő szövegbázisokat.

Az elmúlt két évtized új, számítógépes feldolgozáson alapuló olvasási modelljei, mint a távoli vagy gépi olvasás is csak ritka esetben alapulnak filológiai munkával előállított szövegeken. Például két korpuszelemző, egy nyelvészeti⁴⁹ és egy irodalmi⁵⁰ projekt is a Magyar Elektronikus Könyvtár és a Digitális Irodalmi Akadémia szövegegyüttesét használja fel. A jelenség persze érthető, hiszen filológiai munkával előállított szöveg

46 KECSKEMÉTI, „A textológiai munka egyes problémáiról...”, 321.

47 Elena PIERAZZO és Matthew James DRISCOLL, „1. Introduction: Old Wine in New Bottles?”, in *Digital Scholarly Editing: Theories and Practices*, szerk. Matthew James DRISCOLL és Elena PIERAZZO, PDF (Open Book Publishers: 2016), 1–15, 6, <http://dx.doi.org/10.11647/OBP.0095.01>.

48 Ez megmutatkozik a tudományos publikációk hivatkozásaiban is. Lásd erről MARÓTHY SZILVIA, „Elektronikus forráskritika”.

49 „Magyar Nemzeti Szövegtár v2.0.5”, MTA Nyelvtudományi Intézet, elérés 2018. június 19., <http://clara.nyttud.hu/mnsz2-dev/>.

50 LABÁDI Gergely, „Az olvasó gép: Berzsenyi Dániel versei távolról”, *Digitális Bölcsészlet* 1. sz. (2018): 17–34. <https://doi.org/10.31400/dh-hun.2018.1.126>.

kevés van (magyar vonatkozású csupán 50 darab készült az elmúlt 25 évben), a korpusz-elemzés ellenben nagy mennyiségű adatot igényel.

A tudományos megítélést, gördülékeny használatot további kritériumok meghatározásával lehet, és érdemes jobbra fordítani. Roberto Roselli del Turco tanulmányában összegyűjti és elemzi, milyen kritériumokra érdemes ügyelni. Ilyenek a fenntarthatóság, a használhatóság (pl. rezponzív design vagy eszközoptimalizáció; keresőoptimalizáció), a megbízhatóság, továbbá, hogy a kiadvány legyen könnyen hivatkozható és azonosítható.⁵¹

A kritériumok és hazai alkalmazhatóságuknak áttekintése azonban már egy következő kutatás része. Mégis bízom benne, hogy egy lépést jelent ebben a fejlesztési folyamatban az, hogy az elektronikus tudományos szövegkiadások bibliográfiáját többféle, felhasználóbarát formában közzétettem, felhasználását, bővítését közösségi felületeken biztosítottam.

Melléklet

A Tett folyóirat. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2014. <http://digiphil.hu/context:atett>.

BÁRCZI, Ildikó, szerk. *Domus sermonum compilatorium: Osualdus de Lasko.* ELTE BTK Régi Magyar Irodalom Tanszék, [s. a.]. <http://sermones.elte.hu/szovegkiadasok/latinul/laskaiosvat/>.

BÁRCZI, Ildikó, szerk. *Domus sermonum compilatorium: Pelbartus de Themeswar.* ELTE BTK Régi Magyar Irodalom Tanszék, [s. a.]. <http://sermones.elte.hu/pelbart/>.

BÁRCZI, Ildikó, szerk. *Érdy-kódex.* ELTE BTK Régi Magyar Irodalom Tanszék, é. n. <http://sermones.elte.hu/erdy/>.

BARTÓK Zsófia Ágnes, szerk. *Régi Magyar Exemplumadatbázis.* ELTE BTK Régi Magyar Irodalom Tanszék, 2014. <http://sermones.elte.hu/exemplumadatbазis/>.

BENGI László és PARÁDI Andrea, szerk. *Kosztolányi Dezső: Aranysárkány.* Petőfi Irodalmi Múzeum, 2014. <http://digiphil.hu/context:aranysarkany>.

BODROGI Ferenc Máté, ORBÁN László és DEBRECZENI Attila, szerk. *Kazinczy Ferenc összes művei: Elektronikus kritikai kiadás.* MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport, 2016. https://doi.org/10.5484/Kazinczy_Ferenc_muvei.

D. HOVÁNSZKI Mária, szerk. *Csokonai Vitéz Mihály énekelt költészete (elektronikus kritikai kiadás).* DVD-ROM. Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009.

DEBRECZENI Attila, szerk. *Magyar Museum.* Debreceni Egyetem, 2011. http://deba.unideb.hu/deba/magyar_museum/.

DEBRECZENI Attila, szerk. *Orpheus.* Debreceni Egyetem, 2012. <http://deba.unideb.hu/deba/orpheus/>.

51 Roberto ROSELLI DEL TURCO, „The Battle We Forgot to Fight: Should We Make a Case for Digital Editions?”, in *Digital Scholarly Editing: Theories and Practices*, szerk. Matthew James DRISCOLL és Elena PIERAZZO, PDF, Digital Humanities Series 4 (Open Book Publishers, 2016), <http://www.openbookpublishers.com/product/483/digital-scholarly-editing-theories-and-practices>.

- DEBRECZENI Attila, szerk. *Szentjóni Szabó László összes költeményei*. Budapest: Balassi Kiadó, 2013. www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/szentjoni-szabo-laszlo/.
- DEBRECZENI Attila és BALOGH Piroska, szerk. *Opera Aesthetica Szerdahelyana: Szerdahely György Alajos esztétikai írásai*. Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013. https://doi.org/10.5484/Szerdahely_Gyorgy_Alajos_esztetikai_irasai.
- DEBRECZENI Attila, KESZEG Anna és BÉRES Norbert, szerk. *Gyöngyössi János művei: Gyöngyössi János műveinek elektronikus forráskiadása*. Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013. https://doi.org/10.5484/Gyongyossi_Janos_muvei.
- DEBRECZENI Attila és ORBÁN László, szerk. *Magyar írók levelezése: Elektronikus kritikai kiadás*. MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport, 2016. https://doi.org/10.5484/Magyar_irok_levelezese.
- DEBRECZENI Attila és TÓTH Barna, szerk. *Csokonai Vitéz Mihály összes művei: Elektronikus kritikai kiadás*. MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport, 2016. https://doi.org/10.5484/csokonai_vitez_mihaly_osszes_muvei.
- DEBRECZENI Attila, TÓTH Barna és FÓRIZS Gergely, szerk. *Berzsenyi Dániel levelezése*. MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport, 2017. https://doi.org/10.5484/Berzsenyi_Daniel_levelezese.
- DEBRECZENI Attila és VEISZ Bettina, szerk. *A Ráday-család levelezése: Elektronikus kritikai kiadás*. MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport, 2016. https://doi.org/10.5484/A_Radai-csalad_levelezese.
- DEVESCOVI Balázs, szerk. *Eötvös József: A' falu' jegyzője*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2003. <http://magyar-irodalom.elte.hu/totnes/eotvos/>.
- FÖLDVÁRY, Miklós István, szerk. *USUARIUM: A Digital Library and Database for the Study of Latin Liturgical History in the Middle Ages and Early Modern Period*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2015. <http://usuarium.elte.hu/>.
- H. HUBERT Gabriella, szerk. *Leleki énekekről régi magyarok*. Hálózati kritikai kiadássorozat. Budapest: Gépeskönyv, 1999. <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/eloszo/>.
- HORVÁTH Iván, DEVESCOVI Balázs és GOLDEN Dániel, szerk. *József Attila összes tanulmánya és cikke, v1.0 és v2.0*. Hálózati kritikai kiadássorozat. Gépeskönyv, 1999. <http://magyar-irodalom.elte.hu/ja/>.
- HORVÁTH Iván és FUCHS Anna, szerk. *József Attila összes tanulmánya és cikke: Szövegek 1930-1937, v1.0*. Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2012. <http://textus.elte.hu/ja/>.
- HORVÁTH Iván és MARÓTHY Szilvia, szerk. „Ómagyar Mária-siralom: kritikai kiadás, v1.0”. GitHub–Zenodo, 2018. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1287583>.
- HORVÁTH Iván, TÓTH Tünde és VADAI István, szerk. *Balassi Bálint összes verse, hálózati kritikai kiadás, v1.0 és v2.0*. Hálózati kritikai kiadássorozat. Gépeskönyv, 1998. <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/bbom/>.
- HORVÁTH Iván, TÓTH Tünde és VADAI István, szerk. *Balassi Bálint összes verse, hálózati kritikai kiadás, v3.0*. Gépeskönyv, 2004. online megjelenítés elveszett.
- HORVÁTH Iván, TÓTH Tünde, VADAI István és PARÁDI Andrea, szerk. *Balassi Bálint összes verse, hálózati kritikai kiadás, v4.0*. TEI XML., 2016. publikálatlan.
- HORVÁTH Iván és VADAI István, szerk. *Balassa-kódex*. CD-ROM. Budapest: ELTE BTK CHER–ELTE BTK Informatikai Osztálya–Hypermedia Systems, 1994.

- HORVÁTH Iván és VADAI István, szerk. *Balassa-kódex (tanulmányokkal)*. CD-ROM és online. Budapest: ELTE BTK CHER–Hypermedia Systems–IDG, 1996. <http://www.idg.hu/expo/oktogen/balassa/>.
- KABDEBŐ Lóránt és HORÁNYI Károly, szerk. *Szabó Lőrinc: Vers és valóság: A Miskolci Egyetem Szabó Lőrinc Kutatóhelyének és az MTA Könyvtárának Szabó Lőrinc-honlapja*. Miskolci Egyetem–MTA Könyvtár, 2011. <http://krk.szabolorinc.hu/>.
- Kassák Lajos: *A ló meghal a madarak kirepülnek: Fordítások*. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2014. <http://digiphil.hu/context:alomeghal>.
- KISS, Dániel, szerk. *Catullus Online*. Ludwig-Maximilians-Universität München, 2009. <http://www.catullusonline.org/CatullusOnline/index.php>.
- LABÁDI Gergely, szerk. *Mikszáth Kálmán összes művei, 39*. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum–MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, 2015. <http://digiphil.hu/context:mkk39>.
- LATZKOVITS Miklós, szerk. *Inscriptiones Alborum Amicorum*. SZTE Klebelsberg Könyvtár, 2003. <http://doi.org/10.14232/iaa>.
- M. NAGY Ilona, BODA István Károly, PORKOLÁB Judit és VARGA Teréz, szerk. *Margit-legenda (Szent Margit élete, 1510)*. Debreceni Egyetem, 2011. http://deba.unideb.hu/deba/Margit-legenda_Szent_Margit_elete_1510/index.html.
- ORLOVSZKY Géza, szerk. *Adriai tengernek syrénája, gróf Zrínyi Miklós*. ELTE BTK Régi Magyar Irodalom Tanszék–Gépeskönyv, 1998. <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/zrinyi/>.
- ORLOVSZKY Géza, szerk. *Toth István költői művei*. Budapest: Balassi Kiadó, 2013. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/toth-istvan-koltoi-muvei/>.
- PARÁDI Andrea, szerk. *Árgirus históriája: Internetes kritikai kiadás, v1.0*. Gépeskönyv, 2005. <http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tkt/argirus-historiaja/adatok.html>.
- PARÁDI Andrea, szerk. *Árgirus históriája: Internetes kritikai kiadás, v2.0*, 2016. publikálatlan.
- PARÁDI Andrea és VERES András, szerk. *Kosztolányi Dezső: Édes Anna*. Petőfi Irodalmi Múzeum–MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, 2015. <http://digiphil.hu/context:edesanna>.
- [s. n.], szerk. *Mikszáth Kálmán összes művei, 42*. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum–MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, 2014. <http://digiphil.hu/context:mkk42>.
- . *Régi magyar irodalmi szöveggyűjtemény*. ELTE Magyar Irodalomtörténeti Intézet Reneszánszkutatások Posztgraduális Központja, 1996. <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/corpus/corpus.htm>.
- SASS Bálint és SIMON Eszter, szerk. *Magyar Generatív Történeti Szintaxis*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet, 2009. <http://omagyarkorpusz.nytud.hu/>.
- SOBOR András, szerk. *Ódák Horátz' mértékeinn, 1807*. Budapest: Balassi Kiadó, 2013. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/odak-horatz-mertekeinn/>.
- SZEGEDI Béla. *Effectus amoris: széphistória a XVI. századból: Digitális kritikai kiadás*. Hálózati kritikai kiadássorozat. Gépeskönyv, 1998. <http://magyar-irodalom.elte.hu/effectus/>.
- TÓTH Tünde, szerk. *Rimay János ifjúkori versgyűjteménye*. ELTE BTK BIÖP–Bibliopolisz, 2007. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/rimay-janos-ifjukori/>.

- TÓTH Tünde, szerk. *Rimay János verseinek fragmentumi*. Hálózati kritikai kiadássorozat. Gépeskönyv, 1999. <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/rimay/>.
- TÓTH Tünde és FÖLDES Zsuzsanna, szerk. *Fanchali Jób-kódex*. Mezura–CHER–Bibliopolisz, 2008. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/fanchali-job-kodex/adatok.html>.
- TÓTH Tünde és TÓTH Csilla, szerk. *Wathay Ferenc összes műve: hálózati kritikai kiadás*. Budapest–Zalaegerszeg: Gépeskönyv, 1999. <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/wathay/>.
- VELKEY Ferenc és FÜLÖP Tamás, szerk. *Széchenyi István: Világ, 1831*. Budapest: Neumann Kht., 2002. <http://mek.oszk.hu/11800/11842/>.
- VERES András, szerk. *Kosztolányi Dezső: Édes Anna: hálózati kritikai kiadás*. Hálózati kritikai kiadássorozat. Gépeskönyv, 2001. <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/kd/edesanna/>.
- VERES András és PALKÓ Gábor, szerk. *Kosztolányi Dezső: Esti Kornél*. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum–MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, 2016. <http://digiphil.hu/context:estikornel>.
- VÖRÖS Imre, szerk. *Henriás, 1792*. Budapest: Balassi Kiadó, 2013. www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/henrias-henrias-1792/.